

Голові спеціалізованої вченої
ради ДФ 20 051.183
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору історичних наук, професорові,
завідувачу кафедри всесвітньої історії
Жерноклеєву Олегу Станіславовичу
(76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України
і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Королька Андрія Зіновійовича
на дисертаційну роботу Греська Андрія Михайловича
«Греко-католицьке духовенство Галицької митрополії
в період Першої світової війни (1914–1918 рр.)»,
представленого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 Історія та археологія
(галузь знань 03 – Гуманітарні науки)**

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами. Обрана проблема для дослідження має виразну суспільно-політичну актуальність, бо звернуто увагу на місце і роль греко-католицького духовенства Галицької митрополії в суспільно-політичному та громадському житті Галичини та Буковини періоду Першої світової війни. Напередодні 1914 р. в середовищі духовенства Галицької митрополії ГКЦ відбулася кристалізація української ідентичності, яка поступово переважала конкуруючу їй «русинську» течію суспільно-політичної думки. Еволюційний світоглядний поступ духовенства до певної міри був порушений початком Великої війни. Проте у роки війни отці зберегли своє авторитетне становище в середовищі української громадськості, виступали в якості душпастирів, духовних лідерів, педагогів, культурних та політичних діячів. Попри труднощі воєнного часу очільники ГКЦ здійснили всі можливі заходи, щоб уберегти позиції духовенства, адаптувати його до нових викликів в умовах тривання війни, розпочати відновлення структур митрополії. У ту пору у світогляді греко-католицького духівництва остаточно закріпилися українська

ідентичність та ідея творення власної держави. Отже, ми підтримуємо науковий підхід до розгляду цієї проблематики та напрямків дослідження, які висвітлив у своїй дисертації Андрій Гресько.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі історії України і методики викладання історії: «Історія Галичини нового і новітнього часу, історичне краєзнавство, методика викладання історії» (№ 0122U000223) і «Реабілітована пам'ять: сторінки історії УГКЦ в особах» (№ 0123U103003) Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукова новизна одержаних результатів. Новизна дисертації полягає в комплексному науковому аналізі особливостей розвитку Галицької митрополії ГКЦ в контексті військового протистояння Австро-Угорської та Російської імперій. Автор здійснив спробу цілісно розглянути маловідомі відомості про діяльність вікаріїв Галицької митрополії ГКЦ. Уточнив відомості про греко-католицьких священників, які стали жертвами репресій з боку Австро-Угорщини та Росії; дані про священнослужителів, які стали біженцями в Австро-Угорщині та Росії; облікову інформацію щодо священнослужителів, які упокоїлися чи пройшли обряд хіротонії в ході Першої світової війни. Набуто нового розвитку дослідження стосовно політики Російської та Австро-Угорської імперій щодо українців назагал та греко-католицького духовенства зокрема, питання вивчення біографій українських греко-католицьких церковних владик та провідних церковних діячів означеної епохи.

Практичне значення. Отримані результати дослідження мають практичне застосування у різних сферах, таких як науково-дослідна, навчально-виховна та громадська. Зокрема, ці результати можуть бути використані при написанні наукових робіт з історії України та Галичини початку ХХ ст., створенні підручників і науково-методичних посібників щодо церковно-релігійних відносин, а також для підготовки лекцій для викладання у закладах вищої освіти. Важливим аспектом є також можливість використання отриманих даних для ознакування місць пов'язаних з

життєдіяльністю видатних греко-католицьких діячів митрополії; створення статистики та біографій жертв репресій та вимушеної еміграції періоду Великої війни; організації паломництв та туристичних маршрутів у місця пам'яті пов'язаних з подіями Першої світової війни та історії Галицької митрополії ГКЦ.

Оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Дослідження ґрунтується на різних наукових методах, кожен із яких застосовується з певною метою. За допомогою проблемно-хронологічного методу, зважаючи на загальні обставини Першої світової війни та її локального прояву в межах канонічної території Галицької митрополії ГКЦ, автору вдалося чітко визначити хронологічні межі дисертаційної роботи. Використання евристичного методу дозволило накопичити широкий першоджерельний та історіографічний матеріали для висвітлення маловідомих питань роботи. Натомість, діахронний метод спонукав до аналізу історії та розвитку ГКЦ як окремої інституції в умовах Першої світової війни, здійснено характеристику ключових історичних подій, які вплинули на їх розвиток, зумовивши реакцію владик ГКЦ та рядового кліру на означені події. Просопографічний метод застосовувався для дослідження греко-католицького духовенства як соціальної групи, проаналізовано основну сукупність чинників, які впливали на український клір в умовах війни та напрямки їхньої діяльності. Метод ретроспективного аналізу обумовив різнобічне висвітлення напрямків активності українського духівництва у ході Великої війни. Зокрема, проаналізовано особові втрати греко-католицького духовенства в умовах війни, виокремлено заходи щодо поповнення священницьких кадрів, відновлення освітньої діяльності отців, функціонування капеланства, становище чернечих згромаджень, політичну активність духовенства, задіяність у роботі українських товариств і приватне життя духовенства. Таким чином, А.М. Гресько застосовує сучасний методологічний інструментарій і достатньо володіє категоріальним та

понятійним апаратом, який необхідний для формулювання основних тез дослідження.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях.

Наукова обґрунтованість тез та висновків, викладених у дисертації, підтверджена 16 публікаціями. З них п'ять є статтями, опублікованими у наукових фахових виданнях України, а одинадцять – апробаційними працями, що додатково відображають результати проведених досліджень. Це свідчить про належну апробацію та підтверджує наукову обґрунтованість дисертації здобувача.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Перший розділ дисертаційної роботи традиційно присвячений історіографії та джерелам щодо дослідження греко-католицького духовенства Галицької митрополії в період Першої світової війни (1914–1918 рр.). Автор правомірно висновує, що бракує комплексних напрацювань, які б розглядали греко-католицьке духовенство у визначених хронологічних рамках дисертаційної роботи. Мало висвітленими залишилися тематика діяльності єпархіальних вікаріїв, окремі сторінки діяльності церковних владик та активних представників нижчої ланки церковної ієрархії. Першоджерельна база дослідження охоплює різноманітні джерела та є достатньо об'ємною та різноплановою. Зокрема, важливе значення мало опрацювання архівних документів з 11 центральних і місцевих архівних установ України та зарубіжжя. Окремо хочеться підкреслити, що автор використовує в значній кількості матеріали тогочасної газетно-журнальної періодики, що тільки надає додаткової вагомості дослідженню.

Другий розділ «Політика австро-угорського та російського урядів щодо греко-католицького духівництва в період Першої світової війни» висвітлює становище духовенства Галицької митрополії ГКЦ напередодні воєнного протистояння, розкриває зміст політики австро-угорської влади щодо кліру Галицької митрополії ГКЦ упродовж 1914–1918 рр. Особлива увага

приділена характеристиці священнослужителів Галицької митрополії ГКЦ в умовах окупаційної політики Російської імперії впродовж Першої світової війни.

У третьому розділі автор характеризує вище духовенство ГКЦ у час Першої світової війни. Виокремлює релігійну та громадську діяльність митрополита Андрея Шептицького та генерального вікарія Андрія Білецького в 1914–1918 рр., працю греко-католицьких верховних ієрархів у м. Перемишлі щодо подолання викликів Першої світової війни, активність станиславівського єпископа Григорія Хомишина та єпархіальних вікаріїв в 1914–1918 рр. Наголошується, що керівництво Галицької митрополії ГКЦ докладало зусиль задля відновлення в умовах війни своїх канонічних територій та статусу греко-католицького духовенства. Вони пройшли еволюцію поглядів від автономізму до незалежницьких переконань і підтримали становлення ЗУНР.

Змістовним видається четвертий розділ, у якому здійснено характеристику релігійної та громадсько-культурної діяльності, приватне життя священників ГКЦ 1914–1918 рр. Дисертант подає втрати греко-католицького кліру у час Великої війни, розкриває діяльність греко-католицьких богословських та освітніх закладів у час Першої світової війни, виокремлює участь духівництва в освітньому процесі, фокусує увагу на характеристиці чернечих згромаджень та капеланства ГКЦ, простежує працю греко-католицького духовенства у громадських організаціях, товариствах та політичних партіях, аналізує повсякденне життя і побутові умови греко-католицького кліру 1914–1918 рр. Автор вважає, що українські греко-католицькі священники здебільшого залишалися відданими своєму обов'язку. Вони намагалися залишатися у своїх парафіях та в межах своїх можливостей виконувати душпастирські обов'язки, брати участь у громадському житті краю. Українському духовенству вдалося зберегти свій авторитет, налагодити роботу митрополичих структур та зміцнити національну свідомість.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

1) Акцентуючи увагу на характеристиці джерельної бази дослідження, вартувало б зосередити більше уваги на характеристиці матеріалів преси означеної доби. Зважаючи на те, що у «Списку використаних джерел» дисертаційної роботи представлено понад 500 опрацьованих позицій тогочасної газетної періодики, увага на її аналізі у підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження» трохи більше, ніж пів сторінки (с. 50), видається замалою.

2) У підрозділі 2.3 «Священнослужителі Галицької митрополії ГКЦ в умовах окупаційної політики Російської імперії впродовж Першої світової війни» детально охарактеризовано діяльність російської окупаційної адміністрації по відношенню до Греко-католицької церкви. Водночас недостатньо звернуто на діяльність окремих греко-католицьких священників в умовах тотального контролю з боку іноземного ворога. Тобто, у цьому мірі в меншій мірі здійснений «горизонтальний» аналіз діяльності окремих греко-католицьких священників Галицької митрополії ГКЦ в умовах окупаційної політики Російської імперії досліджуваного періоду.

3) У підрозділі 4.2 «Греко-католицькі богословські та освітні заклади у час Першої світової війни. Участь духовництва в освітньому процесі» хотілося б дізнатися більше про стан освітнього процесу на території краю за участю греко-католицького духовенства Галицької митрополії ГКЦ, адже у висновку зазначаєте, що в умовах відсутності більшості владик греко-католицькі вікарії та Станиславівський єпископ зуміли відновити діяльність семінарій у Перемишлі, Львові і Станиславові (с. 149).

4) У підрозділі 4.4 «Участь греко-католицького духовенства у громадських організаціях, товариствах та політичних партіях» фактично не звернуто уваги на участі священників у діяльності українських політичних партій. Натомість, сфокусовано на роботі греко-католицького духовенства у політичних організаціях (ГУР, Українська Національна Рада), законодавчих органах влади (Галицький крайовий сейм, рейхсрат) та місцевому самоврядуванні.

5) Рекомендується удосконалити науковий стиль для забезпечення більшої точності та науковості у вираженні закладених у дисертації ідей.

Перспективність дослідження проблематики.

1) Цікавим напрямком дослідження стало би вивчення таких питань: ставлення греко-католицького духовенства Галицької митрополії до діяльності молодіжних парамілітарних товариств напередодні Великої війни, можлива колаборація греко-католицької священників з російською окупаційною адміністрацією, предметна участь окремих священників ГКЦ в освітньому процесі, тощо.

2) Великий інтерес викликає ставлення греко-католицького духовенства Галицької митрополії до діяльності українських політичних партій (УНДП, УРП, УСДП, ХСП, РНП). Було би доцільно більш детально розглянути цю проблему, враховуючи що більшість діячів із вказаних партій у роки Великої війни інтегрувалися в міжпартійні політичні організації та об'єднання;

3) Доречно у сфері просопографічних досліджень, опираючись на підготовлені автором якісні додатки дисертаційної роботи, створити розгорнуту «горизонтальну» колективну біографію греко-католицького духовенства Галицької митрополії ГКЦ в період Першої світової війни (1914–1918 рр.), об'єднаних за родинною, соціальною, політичною, етнічною та іншими ознаками з метою максимального розуміння проблем їхньої громадської діяльності, душпастирювання, повсякденного життя, побутових умов проживання, тощо.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам.

В підсумку, вважаємо, що дисертаційне дослідження Греська Андрія Михайловича «Греко-католицьке духовенство Галицької митрополії в період Першої світової війни (1914–1918 рр.)» є завершеною, цілісною науковою кваліфікаційною працею, у якому наявні наукова новизна, теоретичне та практичне значення. Вказана дисертаційна робота відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про

затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 р.) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами). Дисертаційна робота здобувача не має ознак порушення академічної доброчесності, є повністю завершеною науковою працею, де отримано обґрунтовані вагомі результати, що містять наукову новизну, теоретичне і практичне значення, а її автор, Гресько Андрій Михайлович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рецензент:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
і методики викладання історії
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Андрій КОРОЛЬКО